

МИЉАН МОЈАШЕВИЋ (Београд)

ЗА ТРАГОМ КОСОВСКЕ ЛЕГЕНДЕ У КОТИНИМ ПУБЛИКАЦИЈАМА

Од око четрдесет листова одн. часописа Котине издавачке куће ми смо за сад у стању да имамо прилично поуздан увид у два од три најважнија и најдуговечнија међу њима. У *Morgenblatt*, који је излазио од 1807. до 1865, тј. у доба Гетеа, Грима и Карацића, са тиражом од 1400–1800 примерака, и сматран репрезентативним за књижевност и уметност свога доба. У *Das Ausland*, који је излазио од 1828. до 1893, и био, како му и наслов каже, окренут збивањима у иностранству. На трећу периодичну публикацију, на *Allgemeine Zeitung*, тај водећи немачки политички дневни лист, са тиражом од 13.000 примерака, један од најугледнијих европских свога времена, који је излазио од краја 18. до краја 19. века, овде само узгред указујемо.

Ове две прве публикације прегледане су у целини,¹ а са *Allgemeine Zeitung* стигли смо да то учинимо само врло делимично, пратећи

1. Од писца овог прилога: *Културно-просредничка улога часописа Das Ausland између Немаца и Јуџословена (1828–1893)*, Зборник Филозофског факултета, књ. III, стр. 421–517, Београд 1955. – Исти: *Јуџословенске шеме и српска народна ђоезја у Кошином Morgenblatt-у*, Београд 1986, САНУ, Посебна издања, књ. LDXXII, Одељење језика и књижевности, књ. 38, уредник Мирослав Пантић.

јужнословенску тематику како је ишла од Вука Караџића преко његовог пријатеља и веома вредног дугогодишњег сарадника ових новина, Вилхелма Хопеа² и затим још неких извештача оног времена.

Пре три деценије (1959) прослављена је тристогодишњица Котине издавачке куће и пропраћена замашном информативном монографијом.³ Пословично вредни и систематични Шваба, био је Кота и »један од највећих издавача часописа своје епохе«.⁴

Период врло моћног Јохана Фридриха фон Коте (1764–1832) и његовог мање моћног сина Георга фон Коте (1796–1863) поклапа се с врхунцем немачке књижевности у личности Котиног личног и пословног пријатеља Гетеа, па Шилера, а затим с врхунцем немачке филологије, у личности Јакоба Грима, и са првим и најзначајнијим периодом примања српске народне поезије код Немаца, током треће деценије 19. века.

Котин прокламовани издавачки принцип био је: »немачка марљивост, немачка правичност према иностранству, немачко поштовање према публици«, отпор деспотизму и демагогији, и неговање грађанске храбрости, која се онда звала либерализам. Пресудан је био квалитет прилогâ, а не ауторитет њихових аутора. Стари Кота, отац, истицао је да ће објавити добар прилог макар био од црног ђавола. Чести сукоби са цензуром и забране, у Метерниховој Аустрији и дуготрајне, били су једно од јавних и поузданих мерила издавачког либерализма и терали издавача да мења места издавања, држећи се углавном Тибингена и Штутгарта, своје Швапске. Имао је за сараднике најугледније и најбоље писце: књижевнике, научнике, публицисте, а за уреднике очигледно одличне организаторе. Огромни, само делимично проучени Котин архив у Марбаху, са препискама, књигама исплаћених хонорара, редакцијским примерцима листова у које су руком уношена имена непотписаних аутора, сведочи о једном савршеном систему уређивачког пословања.

По Котином *Morgenblatt*-у може се пратити колико смо у ствари споро улазили у културни видокруг западне Европе, као део предуго потцењиваних Словена и, већ нешто убрзаније, као део устаничке

2. Исти: *Вук Караџић, Вилхелм Хоје и »Allgemeine Zeitung«*. Вуков зборник. Посебно издање САНУ, књ. CD, Београд, Научно дело, 1966, стр. 571–628 + 4 прилога. – Исти: *Котин архив и јужнословенска културна историја*. Стварање, XX, 1965, стр. 1174 и д. Прештампано у књизи, од истог писца: *Немачко-јужнословенске културне везе*, Београд, ICS, 1974, стр. 70 и д.

3. Liselotte Lohrer, *Cotta, Geschichte eines Verlags 1659–1959*, Stuttgart-Ludwigsburg 1959, 192 стр., вел. 8 .

4. Исто, 75.

хришћанске раје. Ово друго: са српским устанцима, са невероватно умешном и успешном Караџићевом литерарном и публицистичком делатношћу код Немаца, из које су настајале збирке превода српске народне поезије, праћене уводима, коментарима, приказима, па Ранкеова књига о српској револуцији, у најтешњој сарадњи с Караџићем, и такође на немачко јавно мњење врло утицајна Караџићева књига о Црној Гори, у најтешњој сарадњи с Вилхелмом Хопеом.

Колико се код Немаца премало знало о Србији и Црној Гори пре Вука Караџића и српских устанака наговештава и један приказ Хердереове збирке народних песама у издању Јоханеса фон Милера, штампан у првом годишту *Morgenblatt-a*,⁵ у ком се српском делу те збирке не обраћа никаква пажња. Приказивач је значајан германист, Гримов колега (В. Ј. Досен) по ужем стручном интересовању. Ни Грим у то време није могао, будући још без Вука, ништа знати о српској народној поезији, али зато осам година касније (1815), чим је наступио Вук са својом првом збирком, наступио је Грим са изврсним приказом те збирке.

У години грчког устанка (1821) покрећу Немци часопис о Грчкој – а *Morgenblatt* га приказује – под насловом у ком се грчка историја датира од косовске битке до ослободилачког устанка: »*Анастџија, или Грчка у османлијском ројсџу од Косовске бишке 1389. и у ослободилачкој борби од 1821*«. ⁶ Оснивач часописа је познати немачки археолог, филолог и историчар, а приказивач је уредник *Literaturblatt-a*, литерарног додатка *Morgenblatt-a*.

Кад су се Грци дигли на устанак, стала су се по Немачкој оснивати удружења за помоћ устаницима. Хеленофилство је захватило интелектуалну Немачку. Србофилство је пак стизало докле су стизале Караџићеве збирке и информације. Караџић је сам чинио за српску, и у великој мери за јужнословенску културу оно што су за Грчку чиниле читаве институције.

Теме из Караџићевих извора почињу да се појављују у *Morgenblatt-u* од 1824. године. Те године преузима овај лист из Гетеовог часописа превод песме *Смрћ Краљевића Марка*.⁷ Најзначајнији прилози у вези са Србима појављују се у току година када су, изузетно,

5. *Morgenblatt*, бр. 150, стр. 597.

6. *Anastasia, oder Griechenland in der Knechtschaft unter den Osmanen seit der Schlacht bey Kassoowa !!! 1389, und im Befreiungskampfe seit 1821*. *Literaturblatt*, бр. 70, од 31. авг. 1821, стр. 277.

7. *Der Tod des Kralewitsch Marko*. Serbisch. Von Goethe, *Morgenblatt*, бр. 69, од 15. јула 1824, стр. 673–4.

Morgenblatt уређивали отац и син Кота: 1824–1826. То је време и када излази (1825/6) Талфјина двотомна збирка превода српских народних песама, коју приказује тадашњи уредник *Literaturblatt-a*, самосталног литерарног додатка *Morgenblatt-a*, Волфганг Менцел. Тај човек, писац и једне историје немачке књижевности, једно време идеал либералних младих немачких интелектуалаца, наједном је преврнуо ћурак наопако и јавно напао либерале, тоном у ком је било непријатних призвука денунцијације.

У том приказу немачког превода српских народних песама⁸ означава Менцел као извор те поезије »патријархални живот неисквареног народа«, и скреће пажњу на песме о Краљевићу Марку и о косовском боју, подвлачећи трагичност косовске битке. Менцел нити зна за Гетеов есеј о тим песмама, нити слути да се иза псеудонима Талфј скрива женска глава, па се преводиоцу обраћа са »господин« уместо са госпођица Талфј. Менцел је читао ове ствари свакако с новинарском хитњом, па је помешао Краљевића Марка и Милоша Обилића. Два циклуса – о Краљевићу Марку и о косовском боју – схватио је као »две веће јуначке песме« (»zwey größere Heldengedichte«): о Марку у осам, о косовском боју у, како каже, четири романсе. И одмах наставио: »Марка треба посматрати као српског Зигфрида. Скоро сваки јуначки народ има сличну сагу. Најлепши, најхрабрији младић гине силом судбине у јеку својих подвига, богови завиде на толикој срећи, смрт тражи најлепшу жртву. Тако умиру код античких народа Адонис и Ахил, код Скандинаваца Балдур, код Осијана Оскар, у немачкој саги Зигфрид.« Све се ово може односити на Милоша, а никако на Марка, о коме је читалац овог листа две године раније могао да прочита у песми о Марковој смрти: како је живео триста, а свог Шарца јахао сто педесет година.

Да замена Марка и Милоша није настала ни преписивачевом ни слагачевом грешком, показује и наставак пасуса: »Није ништа мање трагичан ни карактер турске владавине на Косову пољу, која нас у многим погледу истовремено подсећа на новије борбе Грка.« О самом Косову само толико. Ни помена о Лазару, а о Милошу само ово

8. *Volkslieder der Serben. Metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvj.* Literaturblatt, бр. 77, од 26. септ. 1826, стр. 305–307. О Талфјиним преводима в. Милан Ђурчин, *Српска народна ђесма у немачкој књижевности*, с немачког превео Бранимир Живојиновић, увод и избор литературе Мирко Кривокапић, Београд–Панчево 1987, 119 и д. Јевто М. Milović, *Goethe, seine Zeitgenossen und die serbokroatische Volkspoesie.* Leipzig 1941 (= Veröffentlichungen des Slavischen Instituts an der Friedrich-Wilhelms-Universität Berlin, herausgegeben von Max Vasmer), 52 i d.

под Марковим именом! Уводни, пак, део приказа пун је Менцеловог изненађења »толиким богатством праве поезије«, »нежном осећајношћу и високим степеном естетског укуса« који стижу из »једног презреног краја«, из једног народа »који ми убрајамо међу варваре«. Наравно: не иду ни по Менцелу заједно варварство народа и племенитост његове поезије. Упоређивање лика из српске епске легенде с најидеализованијим, најчистијим ликом немачке епске саге, Зигфридом, литерарни је поступак у процесу рехабилитације српског народа.

Менцелов непотписани приказ се појавио на уводном месту. А да је његов, каже рукописна забелешка у редакцијском примерку часописа.

Исте године кад и Менцелов приказ Талфјиног превода излази у *Morgenblatt* -у (1826) Херлосзонов превод Вишњићеве песме *Почешак буне њрошуб гахија*.⁹ Тако српски народни певач стиже пред Немце три године пре ученог немачког историчара Ранкеа, у оба случаја опет преко Вука. Међу напоменама које прате овај превод има чланчић о цару Лазару, од неких двадесетак редака.¹⁰ Од и почешћих преводиочевих грешака, симптоматичније је овде преводиочево повезивање песме о српској буни са песмама о косовском боју, уз резиме песме о Косовској вечери. За податке из српске историје и легенде знамо да је Херлосзонов извор био Сима Милутиновић.¹¹

Менцел ће приказати (1837) и Караџићеву књигу о Црној Гори, са наглашеном благонаклоношћу према природности Црногораца.¹² И културнополитички и културноисторијски речит је и за Менцела и за његово време његов избор цитата из ове књиге, у којој као најбоље обрађени део истиче »многобројне и карактеристичне свадбене церемоније«. Менцелов је и приказ (1842) немачког превода књиге доктора Бартоломеа Бјазолетија о посети саксонског краља Истри, Далмацији и Црној Гори у пролеће 1838, са занимљивим подацима о »кнезу–владици« Његошу, »који влада славним Црногорцима«.¹³

9. *Der Anfang des Aufbruches wider die Dahien*. Von dem blinden serbischen *Naturdichter Philipp*. »*Sliepac*« genannt, im Anbeginne der serbischen Revolution. *Morgenblatt*, бр. 124, од 25. маја 1826, стр. 493–4; бр. 125, од 26. маја, стр. 498–9; бр. 126, од 27. маја, стр. 501–2; бр. 127, од 29. маја, стр. 506–7.

10. Бр. 124, од 25. маја 1826, стр. 494.

11. О томе в. Алојз Шмаус, *Херлосзонова слике Црне Горе*. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1958, XXIV, 17 и д. – Томислав Бекић, *Карл Херлосон и његова посредничка улога између нас и Немаца*. Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад, 1977, XXV/1, 97 и д.

12. *Literaturblatt*, бр. 39, од 17. апр. 1837, стр. 154–6.

13. *Literaturblatt*, бр. 126, од 14. дец. 1842, стр. 501–3.

Талфјине преводе хвалио је и писао на основу њих (1827) чланак о клетви у српској народној поезији германист Бишинг (Johan Gustav Gottlieb Buching, 1783–1829),¹⁴ али нема тамо клетве Лазареве, јер је нема у Талфјином преводу.

Легенду и историју, српске и турске изворе о косовском боју, српску и грчку борбу за ослобођење од Османлија спојио је у својим обавештењима и размишљањима о Србима онда познати историчар, универзитетски професор, почасни доктор, дугогодишњи сарадник *Morgenblatt-a* Минх (Ernst Hermann Joseph Munsh, 1798–1841), либералан публицист, велики хеленофил, који је нешто мало запао и у слободоумно србофилство.¹⁵ Своју књигу о војним походима хришћанске Европе најавио је у наставцима кроз неколико бројева *Morgenblatt-a* (1828) одломком насловљеним (у преводу): *Однос словенских народа, особито Срба, према Турцима до борбе краља [!] Лазара са Турцима и Косовској боја*.¹⁶ У напомени је образложено немачко интересовање за Србију њеном борбом за ослобођење од Турака као заједничке опасности за целу Европу. Минх је одушевљен Србима и Србијом као браниоцима хришћанства од Турака. Најлитерарнији део његовог текста је онај о свађи кћери Лазаревих. Очигледно по Качићу, Минх осећајно пише и о Лазару и о Милошу. Но, он је поприлично помешао Качића у Хердеровом и Караџића у Талфјином преводу, тј. ликове из Качићеве песме о Милошу Кобилићу и Вуку Бранковићу, и из Караџићеве *Проиасџи царсџџа срџскоја*, у Талфјином преводу. Минх преправља слику са почетка ове песме: како свети Илија лети из Јерусалима са писмом свете Богородице, у слику: како се, по једној саги, »јавио у сну сив соко са Богородичиним писмом, у ком му се оставља да бира« између два царства. Дакле, тај део збивања је пренет у сан. Лазар је ту светац, а Милош витез хришћанства. Али: српској верзији супротставља турску верзију о Милошевој погибији као витешкију.¹⁷

Да ли је и знање овог историчара–публицисте било толико велико колико и његово одушевљење, није лако рећи, али има своју вредност и његово као узгред набачено запажање о ривалству између Грка и Срба још од Душанова доба. Напомињемо ово колико због

14. *Erinnerungen aus den serbischen Volksliedern*. Morgenblatt, бр. 26, од 30. јан. 1828, стр. 101–2; бр. 27, од 31. јан., стр. 106–8.

15. О њему више у раду *Јујословенске шеме*. . . (као у нап. 1), 117 и д.

16. *Die Verhältnisse der Slavischen Völker, besonders der Serben, zu den Türken, bis zum Kampfe des Königs Lazarus mit den Türken und der Schlacht bey Kossowo*. Morgenblatt, бр. 309, од 25. дец. 1828, стр. 1233. Наставак у бројевима 310–314.

17. О томе у раду *Јујословенске шеме*. . . (као у нап. 1), 119.

самог Вука Караџића, толико и због тога што ваља знати да се у оно време дешава да се српски духовници називају грчким.

Како народна песма и народна борба за ослобођење од Турака помажу једна другој у стварању представе о Србима и Србији као будућем, слободарском центру окупљања и уједињења Јужних Словена, показује и један приказ Ранкеове *Српске револуције*.¹⁸ А Волфганг Менцел, који пуни *Literaturblatt* својим, по правилу непотписаним прилозима, наводи у свом приказу Пирховог описа путовања по Србији¹⁹ српску народну поезију као доказ за српску европску оријентацију.

Да Краљевић Марко, а не Милош Обилић, постане у овом делу немачког јавног мњења репрезентант свога народа, додала су, на оно што је почело већ са Гетеом, и Мицкјевичева париска предавања у немачком преводу.²⁰ Приказ тих предавања, иначе пун полемике са Мицкјевичевим панславизмом, преноси Мицкјевичеве судове о Марку као »персонификацији« не само српског, него уопште словенског света, и преводи Мицкјевичеве пасусе о Марку, веома занимљиве, с веома занимљивим приказивачевим коментаром, а о Косову, Лазару и Милошу ни речи.

Српска народна епска поезија, са уводима и коментарима који су пратили њене преводе, предочавала је Немцима Србе као изразито ратоборан, јуначки народ. Имамо утисак да се та представа касније проширује и на војску бана Јелачића, 1848. године.²¹ Један немачки официр из Јелачићеве најближе околине пише о њему и његовим балканским граничарима као најбољој војсци на свету.

Одмах иза средине века појавиће се, априла 1852, у *Morgenblatt-у* текст Зигфрида Капера.²² Капер, аутор спева о цару Лазару – *Lazar der Serbencar* – преводилац збирке српских народних песама, сведочи, и као путописац, како »у Србији и даље незаборавно живе златни дани Душанови« и како су »све мисли пуне мржње и освете против косовских победника«. Душан, Марко, Лазар, Милош Обилић, Карађорђе – то је редослед ликова којима се одржавао континуитет српске историје и легенде и на ком се, обавештава Капер, наставља и традиција стварања гусларског подмлатка од

18. *Die serbische Revolution. Aus serbischen Papieren und Mittheilungen von Leopold Ranke. Mit einer Charte von Serbien. Hamburg: Perthes 1829.* Literaturblatt, бр. 30, од 1831, стр. 118–120

19. Literaturblatt, бр. 16 од 10. фебр. 1832, стр. 61–3.

20. Literaturblatt, бр. 75, од 24. јула 1843, стр. 297–9.

21. О томе у раду *Јујословенске шеме*. . . (као у нап. 1), 169 и д.

22. Morgenblatt, бр. 14, од 4. априла 1852, стр. 320–325.

слепаца–певача. Данас делују ова теренска запажања и као антиципација програмског позива у песми *Онамо, 'намо*, чијем будућем песнику је у ово време било тек десетак година.

Не знам да ли је неко превео Каперову песму *Косово*, која стоји испред његовог свега о цару Лазару.

Колико можемо да видимо, ту је негде, са Капером, крај карацићевско-гримовске традиције упознавања Немаца са српском народном поезијом преко *Morgenblatt-a* и његовог додатка *Literaturblatt-a*. Косовска катастрофа одјекује у разним дописима о српском народу под Турцима и не ограничава се на народну поезију.

Талфј је хвалила младог Капера. Он јој је с разлогом могао изгледати као честит настављач онога што је она започела четврт века раније. Капер стварно и значи у шестој деценији прошлог века нешто слично ономе што је значила, за српску народну поезију, Талфј у трећој деценији тог века: најуспешнијег и најпреданијег посредника између српске народне песничке традиције и Немаца. И Капер је био из круга Карацићевих младих пријатеља.

Толико о косовској легенди у *Morgenblatt-у*, свакако не много ни у односу на остале теме у вези са српском народном поезијом и историјом у овом листу.

А у листу *Das Ausland*, већ у првом његовом годишту, два су, упамтљива прилога са српскохрватског језичког подручја. Један о »илирској«, што ће рећи: о дубровачкој поезији,²³ с тежиштем на Гундулићевом *Осману*, а други о последњем српском цару, Лазару, непотписан. Уводни део чланка о илирској, дубровачкој поезији писан у време кад су већ изишле три свеске немачких превода српских народних песама: две Талфјине 1825/6 и једна Гецеова 1827, подстиче очекивања бар неког осврта на њих, али га нема.

Оно што смо иза уводног дела тог чланка о »илирској поезији« очекивали да нађемо тамо, нашли смо при самом крају једног од јулских бројева, једва пола ступца, петитом, под насловом *Последњи цар Србије*.²⁴ И овај текст почиње једним филозофскоисторијским одлучним ставом: о безначајности и историјских чињеница ако оне не служе идеји добра, те да је сага која успе да »поетском сликом изрази етички карактер читавих столећа« историјскија од најкритичкијих историчара. Тако би и »најпотпунији попис свих српских царева« вредео мање »од оне једине црте коју је очувала сага из живота последњег цара, цара Лазара«. За такву поетску слику са таквим етичким значењем резимира аутор песму о Косовској вечери:

23. *Illyrische Poesie. Von C. F. N.* У бројевима 86–88, од 26. до 28. марта 1828.

24. *Der letzte Zaar von Servien.* *Das Ausland*, бр. 211, од 29. јула 1828, стр. 844.

Бранковићево издајничко пањкање храброга Обилића, Лазарево наздрављање Милошу, Милошев завет »да ће сутра умрети за свог господара и за свету веру«, Муратово убиство и Милошева погибија. Садржај песме *Цар Лазар и царица Милица*.²⁵ У редакцијском примерку рукописна забелешка: Hermes.

Карл Хајнрих Хермес је друг и пријатељ са студија Волфганга Менцела. Менцел га је увео у Котину издавачку кућу. Тај Хермес је један од оснивача, и првих уредника *Ausland-a* али је већ током другог годишта листа (1829) морао да напусти уреднички положај. Изгледа да је био изразито даровит и изразито нетрпељив, немогућ за сарадњу с колегама у уредништву.

За ову нашу пригодну тему издвајамо прилоге из близу четири стотине Auslandovih библиографских јединица које се односе на Јужнословене. Највише их је у вези са Србијом и Црном Гором, јер су оне и највише чиниле и највише обећавале и својом народном поезијом и својом ослободилачком борбом против Османлија. Хермес је током маја и јуна 1829. године епитомирао Ранкеову *Srpsku револуцију*, штампану те године. Да је то он, види се по рукописној забелешци у редакцијском примерку. Једно поглавље тих извода носи наслов *Народна поезија*²⁶ и живо предочава опседнутост српске народне епике ослободилачким отпором према Турцима. Та јуначка поезија је заменила историју и, уместо ње, постала памћење народа почев од цара Душана наовамо. »Југовићи су горди и жестоки, а Мрљавчевићи су у савезу с демонима и с вилом.« То је вила, наравно, из песме о зидању Скадра. А затим следи хвалоспев оном Марку, »националном јунаку«, који се не боји никога осим Бога, о правичном Марку из песме *Урош и Мрњавчевићи*. Уз упитни усклик: »Може ли се један јунак сјајније представити?« За циклусом о Марку, као главним, стоји циклус »die Lasaritz«, у ком се опева како завађена земља издајом пада у турско ропство. »Болно осећање неумитности« пораза, погибије, изражено је преко божјег весника краљу [!], који затим причешћује своју војску, чија се храброст »дивно велича«, издајца се проклиње, а »погинули се дирљиво опевају«. »Најбеспрекорнији, најлепши и најплеменитији Лазарев јунак« је Милош. Епитоматор Хермес га је и овде срео онаквог каквог га је доживео у песми по којој га је представио у оном тексту од претходне године. Песме су, наставља епитоматор, непрекидно, у разним видовима, опевале борбе против Турака: све овамо до »црногорских

25. »Volklieder der Serben von P. v. Götze. St. Petersburg, 1827, 8, p. 218 ff.« У Гецеовом преводу *Die Amselfelder Schlacht*. Вук II, 44.

26. VI. *Volkspoesie. Das Ausland*, бр. 150, од 30. маја 1829, стр. 597–9.

победа пратила је песма историју; латила се она и последњег устанка народа«. Мисли Хермес на први и други српски устанак. Али му омичу и две осетљиве поетско-историјске омашке. Једна, када се пита зашто и Марко није био на Косову, а друга када наводи како Марко »живи 160 година и исто толико година јаше свога коња«.

У једном опису путовања по Илирији и Далмацији (1831), када се још није начисто са тим ко су тзв. Илири и Морлаци, пита се аутор: »А коме не би биле познате морлачке народне песме, које је и сам Гете удостојио једног превода?« и додаје како је Гете »први писао о овим народним песмама«. ²⁷ Овде је важно како се овај човек надовезује на Гетеа, а не то што му није баш тачан податак да је Гете и први писао о тој поезији.

Поезија је у трећој деценији века, кроз неколико збирки немачких превода, обавила велик део посла на упознавању Немаца са народом из кога је потицала, раније и упечатљивије него што су стигли и успели да то учине историчари. И на тој страни је она замењивала историју.

О српској народној поезији пише се као о огледалу српске историје ²⁸ и по руском слависти П. Прејсу, и дају се осврти на њу и пробе из ње у путописним прилозима из јужнословенских земаља.

Крајем шесте деценије, изразито плодне по превођењу српске народне поезије на немачки, пише се, под насловом *О Србији*, ²⁹ о јуначком духу српског народа, који се крепи »јуначким песмама о кнезу Лазару, о подвизима Краљевића Марка«, а под насловом *Црногорске њесме* ³⁰ пише се о књизи *Пјеванија црногорска и херцеговачка* (Лајпциг 1837), па се на основу упоређења народних песама у Симиној збирци са песмама у Вуковим збиркама изводи закључак да се »Црногорци уопште не разликују од српског племена«, и да су »и они некада били део српске државе«. Уз осврте на карактеристичне црте Милутиновићеве збирке реч је и о трагичним догађајима пре и после Косова. На основу ових песама брани писац (А. Leist) Црногорце од лоша гласа који се о њима проноси због наводних свирепости у начину на који кажњавају заводнике.

27. *Ausfluge in Ilurien und Dalmatien*. Von Dr. Mishaheses in Nurnberg. Das Ausland, br. 174, 1832, str. 695.

28. *Über die epische Poesie der Serben*, бр. 88–90, од 29–31. марта 1846, стр. 349–51, 354–5, 357–8.

29. *Über Serbien*. Von A. L., бр. 47, од 19. нов. 1858, стр. 1113–16.

30. *Montenegrinische Lieder*. Beshrocven von A. Leist. Das Ausland, бр. 23, од 4. јула 1859, стр. 529–32.

Било је у текстовима овог Котиног листа и других одбрана од напада, одбрана не само Србијанаца и Црногораца као племена, него и Карађорђа и Његоша појединачно. Увек као реаговање на претходне нападе на њих.

Тај исти А. Лајст, који је 1858. писао о Србији, 1859. о Милутиновићевим *Пјеванијама*, пише 1864, под насловом *Саја о Косовском боју*,³¹ о легенди забележеној од неког од Срба из Мађарске који иду на поклонство на Косово. Та легенда се поклапа са садржајем песме *Цар Лазар и царица Милица* (Вук II, 44), која је већ једном резимирана у првом годишту *Ausland-a*, 1828.

Деценију за поновљеним садржајем ове песме, коју је писац могао имати и у Талфјином преводу, појављује се 1879, дакле деценију уочи петстогодишњице косовског боја, песма *Онамо, онамо!*, »испевао је Никола I, кнез Црне Горе«, уз збијен информативни увод насловљен *Једна нова српска народна њесма*.³² Уредник *Ausland-a* је тада Фридрих фон Хелвалд (Hellwald, 1842–1892), писац књиге *Die Welt der Slawen*, пријатељ Валтазара Богишића, на кога је, хвали се, први у Немачкој скренуо пажњу једним чланком 1873. године.³³ Пријатељство с Богишићем било је од значајног утицаја на Хелвалдов однос према Јужним Словенима, посебно према Црној Гори. Претпостављамо да се том односу може приписати што је Хелвалд у своју књигу о Словенима, на крају излагања о јужнословенској народној поезији, унео песму *Онамо, онамо!*, с истим уводним текстом који је објављен у *Ausland-у*, што значи да ју је он унео и у *Ausland*.³⁴

На уводном месту првог броја за годину 1879, дакле за прву годину после Берлинског конгреса и његових историјских одлука о Србији и Црној Гори, појављује се песма црногорског књаза, који се у уводном тексту назива »веома срећним песником«, чији је већи број

31. *Die sage von der Amselfelder Shlasht. Nash serbischen Mutheulungen.* Von A. Leist, бр. 39, од 24. септ., стр. 927–9.

32. *Ein neues serbisches Volkslied.* бр. 1, од 6. јануара 1879, стр. 1–2.

33. *Profesor Bogišić's Forschungen über das Reshtsleben der Slaven.* Von Fr. von Helzald, бр. од 29. дец. 1873, стр. 1031–33.

34. Напомињемо овим поводом: да је Богишићева збирка народних песама (Београд, 1878) приказана у *Auslandу* исте године када је у њему објављена песма *Онамо, онамо!* (*Sudslavische Volkspoesie*, бр. 11, од 17. марта, стр. 214–16); и друго, да се у чланку о Богишићу у ЕЈ не наводи капитално дело швајцарског историчара: Verner G. Zimmerman, *Vlatazar Bogšić, 1834–1908. Ein Beitrag zur sudslavischen Geistesung Rehtsgeshichte im 19. Jahrhundert*, Viesbaden, 1962, H + 530

песама ушао у народ, од којих је, каже, најпопуларнија ова, коју је уреднику послао пријатељ, забележену на путовању по Црној Гори 1877. године. И ово би могла бити индикација за име посредника. Песма је, да ипак напоменемо, сва окренута, осветнички и ослободилачки, Косову:

*Онамо, 'намо – за брда она
Милошећ кажу њребива њроб;
Онамо! њокој добићу гуши,
Каг Србин више не буде роб.*

Ето, за трагаоца сасвим неочекивано, историјски пак сасвим природно, снажну патриотску завршницу косовским одјецима дао је црногорски кнез–песник и стварно и осветник.

Наслов *Нова српска народна њесма* имплицира добри глас српске народне поезије која се, ето, обогатила још једном песмом. »Метрички превод« »господина Чутурила са Цетиња« оцењује се као »прилично успео«, али тај превод – ми бисмо рекли: нешто слободнији препев – има и две строфе – шесту и седму – које фале у саопштеном оригиналу. Ко ли је овако »цензурисао« 1879. године врло популарну Књажеву песму испевану још 1867? Разумели бисмо да је то учињено у преводу, или у самој редакцији листа из каквих политичких обзира према Турцима. Али: Чутурило преводи целу песму и уредник објављује интегралан превод и по њему закључује да недостају две строфе. Да ли оно скраћивање стоји у вези с тоном у ком је 1879. године Књаз испевао песму *Турчину*: са супериорним осећањем победника према побеђеном, који и као љути противник заслужује да се поштује. Било би и то сасвим у тону добре етичке традиције српске епике.

Одступања у штампаном оригиналу песме су правописне природе,³⁵ са занемарљиво мало штампарских грешака, са неким екавизираним облицима (бежи, где, децо м. бјежи, гдје, дјецо).

Онај ко боље познаје поезију и политику црногорског владара–песника боље ће схватити и културно–политички контекст објављивања ове песме. Нама остаје да под утиском и чињенице да се песма појавила на најистакнутијем месту истакнуте публикације забележимо: прво, да је *Ausland-obo* обавештавање о косовском боју у српској народној поезији почело преношењем садржаја песме о

35. Упореди са текстом у књизи: Никола I Петровић, *Пјесме* (Приредио Трифун Букић), Цетиње, Народна књига, 1955, стр. 19–20.

последњем српском кнезу, цару Лазару, и пропасти средњовековног српског царства, а привело се крају преводом песме последњег црногорског кнеза, којом се позива у освету косовског пораза и у обнављање слободне српске државе. За епским туговањем над пропашћу, за Карађорђевићем, па Милошевићем устанком, о чему се у овим Котиним публикацијама подоста писало, па за дипломатским успесима књаза Србије и војним књаза Црне Горе, сигнализује се и пред Европом, и овим путем, визија политичког заједништва обеју српских државица: Србије и Црне Горе. Друго, поставља се, књижевно-историјски, исто питање које се поставило и уношењем песама из Качићеве збирке *Разјобор ујодни народа слобинскоја* у Хердерову збирку светских народних песама. Тамо је унета као народна Качићева песма о Милошу Кобилићу и Вуку Бранковићу, а овде је ево, такође као народна, песма кнеза Николе о Душану, Призрену, Косову и косовском боју. Народна не у смислу анонимне усмености, него: у смислу широке распрострањености, омиљености.

И на странице ових Котиних публикација долазиле су теме о косовском боју сва је прилика, или макар и само претежно, од слободарски расположених, младих људи. Природно је што се на Србију и Црну Гору гледало са симпатијама за њихове ослободилачке напоре, свеједно што је туђа политика сновала сложене планове, који су и онда плаћани узалудним устаничким жртвама због договора о којима ништа нису знали они који су гинули. Мислимо на ондашње ослободилачке борбе Црне Горе за Херцеговину и Србије за Босну.³⁶

Као што је при крају *Morgenblatt-oboї* прихватања српске народне поезије, заједно са косовским циклусом, блеснуло име Зигфрида Капера, севнуло је ка крају *Ausland-oboї* примања те исте поезије име кнеза Николе песмом *Онамо, онамо!* Капер пише о слепом вашарском певачу српских народних јуначких песама, том традиционалном проносиоцу легендарног националног, ослободилачко-осветничког завета, а уредник *Ausland-a* доноси, као народну, песму из пера прослављеног јунака, који је ту традицију преточио у бојни поклич, у ослободилачки програм. Онај текст о пропасти царства српскога износио је 1828. године једва половину ступца, на самом крају броја. Овај са позивом на ослобођење и обнову тог царства, пола столећа

36. Мислимо овде и на веома занимљива сведочења у књизи: Војвода Гавро Вуковић, *Мемоари*, приредио их и предговор написао Слободан Томовић, Цетиње–Титоград, Обод–Побједа, 1985, три тома. V. нпр. I, 401.

касније, заузео је, са уводним обавештењем, метричком шемом и преводом, оба ступца прве стране и готово цео стубац друге стране броја.

(Z u s a m m e n f a s s u n g)

Milijan MOJAŠEVIĆ (Beograd)

DIE KOSOVOSAGE IN COTTAS BLÄTTERN

(Z u s a m m e n f a s s u n g)

Morgenblatt (1807–1865) und *Das Ausland* (1828–1893) werden als Ganzes umfaßt, von der übrigen Blättern wird nur auf die *Allgemeine Zeitung* hingewiesen. Vuk Karadžić's Tätigkeit wird auch auf diesem Sektor zur Wende. Auch bisher unbekannte Vermittler im Bereich der deutsch–jugoslawischen Kulturbeziehungen werden genannt (W. Menzel, B. J. Docen, K. H. Hermes u. a.). Die Kosovolieder gehen auch in Cottas Blättern der Geschichtsschreibung voraus. Die Reiseeindrücke Siegfried Kapper und das zum Volkslied gewordene Gedicht des montenegrinischen Fürsten Nikola *Onamo, onamo!* stehen am Abschluß der Betrachtung. Im Zusammenhang mit diesem offensichtlich »neuen serbischen Volkslied« wird die Frage: was letzten Endes ein Volkslied sei, aufgeworfen.

Das Ausland.

Ueberschau der neuesten Forschungen
auf dem Gebiete der Natur-, Erd- und Völkerkunde.

Redigirt von Friedrich von Hellwald in Cannstatt.

Zweihundfünfzigster Jahrgang.

Nr. 1.

Stuttgart, 6. Januar

1879.

Inhalt: 1. Ein neues serbisches Volkslied. S. 1. — 2. Zur Charakteristik der Sprachen mit Berücksichtigung der lautlichen. I—II. S. 2. — 3. Culturgeschichtliche Randglossen. Von Friedrich von Hellwald. I. S. 6. — 4. Ueber Meteoriten. Von Dr. Meußner. S. 10. — 5. Wanderungen im Stillen Ocean. I. S. 14. — 6. Geographische Nachrichten. S. 17. — 7. Ein neuer Standpunkt in der Infectionfrage. S. 19. — 8. Pfahlbauten-Entdeckung am Pieler See. S. 19. — 9. Der Gitterrost und die Birnbäume. S. 20. — 10. Griechische Alterthümer. S. 20.

Ein neues serbisches Volkslied.

Fürst Nicolaus I. von Montenegro ist bekanntlich ein sehr glücklicher Dichter, und mehrere seiner Dichtungen sind zu wahren Volksliedern geworden. Besonders ist dieß der Fall mit dem Liede: „Onamo, onamo,“ welches, wie uns von bester Seite auf Grund einer Vereisung des Landes im September 1877 mitgetheilt wird, das populärste Volkslied in der Ernağora und den angrenzenden serbischen Ländern geworden ist und überall gesungen wird. Es ist, wie sich leicht denken läßt, ein politisches Lied. In Deutschland ist es im Originale völlig unbekannt; wir sind in der angenehmen Lage, dasselbe nachstehend im Urtexte sowie auch in einer ziemlich gelungenen metrischen Uebersetzung des Herrn Cuturilo in Cetinje mittheilen zu können. Dieselbe enthält indeß noch zwei Strophen (und zwar Strophe VI. und VII.), die sich in unserem Originale nicht finden, sicher aber auch im slavischen Urtexte existiren.

Onamo Onamo!

(Gedichtet von Nicolaus I. Fürst von Montenegro.)

~~~~~ oder ~~~~~  
~~~~~  
~~~~~

#### I.

Onamo onamo za brda ona  
Govore da je razovren dvor,  
Mojega cara onamo vele,  
Bio je negda junački zbor.

#### II.

Onamo onamo da vidju Prizen,  
Ta to je moje doma ću doć,

Muslaub. 1879. Nr. 1.

Starina mila tamo me zove,  
Tu moram jednom oružam poć.

#### III.

Onamo onamo za razvalina  
Dvorova carzki vragu ću reć:  
S ognjišta milog beži mi kugo,  
Zajam ti moram vraćati već.

#### IV.

Onamo onamo za brda ona,  
Kazuju da je zeleni gaj,  
Pod kim ze dižu Dečani sveti,  
Molitva u njih prišvaja raj.

#### V.

Onamo onamo za brda ona  
Gde nebo plavno savija svod,  
Na srpska polja, na polja bojna.  
Onamo braćo spremajemo hod.

#### VI.

Onamo onamo za brda ona  
Pogažen konjma klikuje Jug:  
U pomoć deco u pomoć sinci,  
Sveti! me starca, svet vi je dug.

#### VII.

Onamo onamo za brda ona  
Milošiv kažu prebiva grob;  
Onamo pokoj dobiću duši  
Kad Srbin više nebude rob.

#### I.

Onamo onamo! Hinter die Berge,  
Sint, wo mein Zar einst thronte im Glanz;

<sup>1</sup> Onamo — dorthin.

## Zur Charakteristik der Sprachen mit Berücksichtigung der kaukasischen.

Wo meine Väter im hellen Kampfe  
Erreicht des Ruhmes Heroen-Kranz!  
II.  
Onamo onamo! Müd' Prizren sehen:  
Prizren ist unser, Prizren mein Herd! —  
Der Ruhm der Väter ruft mich hinüber:  
Dort in den Boden boh' ich mein Schwert!

III.  
Onamo onamo! Auf' ich den Mördern  
Unseres Jaren mit Donnerergewalt:  
Weg aus dem Lande, pesthaule Bande,  
Heul' wird die Schuld, die alte, bezahlt!

IV.  
Onamo onamo! Hinter den Bergen  
Grünt ein lieblicher schattiger Hain,  
Freundliche Feen, die Thäler, die Höhen,  
Fleuren und Fesler: das alles ist mein.

V.  
Onamo onamo! Hinter den Bergen,  
Dort, wo der Himmel den Boden streift:  
Dir's Stammes Glieder. Vorwärts ihr Brüder!  
Alle und alle die Waffen ergreift!

VI.  
Onamo onamo! Hinter den Bergen  
Ketten belastet das Brudervolk weint!  
Dürft' nicht verweilen, zur Hülfe müßt eilen,  
Rüchset die Bluts Schuld, vernichtet den Feind.

VII.  
Onamo onamo! Müd' ich die Väter;  
Türkische Raden stumpfen mein Schwert  
Bredje die Ketten, die Raja zu retten,  
Frei soll mir werden der serbische Herd.

VIII.  
Onamo onamo! Hinter den Bergen,  
Zertreten von Hufen ruft Bogdane Zug:<sup>1</sup>  
Zur Hülfe her Kinder, zur Hülfe her Söhne.  
Um mich zu rächen, erhebet den Zug!

IX.  
Onamo onamo! Hinter den Bergen,  
Dort wo im Grabe Held Miloš<sup>2</sup> ruht,  
Dort wird mir gefunden die Seele von Wunden,  
Wenn frei wird Serbiens Gut und das Blut!

## Zur Charakteristik der Sprachen mit Berücksichtigung der kaukasischen.

(Aus dem Nachlasse des Generals Baron P. Uslar. Russisch geschrieben im IX. Bande des Magazins für Nachrichten über die kaukasischen Bergvölker.)

Wenn die Forschungen der letzten Jahre auch einiges Licht auf die Sprachen des kaukasischen Isthmus ausge-

<sup>1</sup> Zug Bogdan, Schwiegervater des Serbenkönigs Luzar, fiel mit seinen 9 Söhnen auf dem Amfelseld.

<sup>2</sup> Miloš Obilič, der Serbe, welcher auf dem Amfelseld den Sultan Murat tödtete.

gossen haben, die uns bisher bloß dem Namen nach, und diesem nach meist fehlerhaft, bekannt waren, meistens aber gänzlich unbekannt verblieben, so kann man doch nicht umhin einzusetzen, daß ein Zusammenfassen, Generalisiren der gewonnenen fragmentarischen Kenntnisse noch verfrüht sei. Existirt denn wirklich eine selbständige kaukasische Sprachensfamilie, ebenso selbständig wie die indoeuropäische, semitische, altaische? Diese Frage wird noch nicht bald gelöst werden. Zu ihrer Lösung gehört eine Erforschung aller kaukasischen Sprachen und aller zahlreichen Dialekte einer jeden derselben; da über das organische Leben irgend welcher Sprache ein genauer Begriff nicht anders erworben werden kann, als durch Erforschung ihrer Dialekte oder ihrer, auf verschiedene Zeiträume bezüglichen Schriftdenkmäler. Die letztere Bedingung ist auf die kaukasischen Sprachen nicht anwendbar, während die erstere eine fast unerschöpfliche Quelle der Forschung bietet. Hieraus steht noch eine gegenseitige Vergleichung der kaukasischen Sprachen bevor, um herauszufinden, welche verwandtschaftliche Züge sie zu einer Familie verbinden und auf welchem Wege sich die sie entzweierenden Unterschiede herausbilden. Eine sehr complicirte Frage, die zu großen Meinungsverschiedenheiten Veranlassung geben kann. So galt z. B., als schon die Sanskritsprache bekannt geworden und deren Verwandtschaft mit der hellenisch-lateinischen, gothischen, lithauisch-slavischen und altpersischen deutlich aufgedeckt worden war, die armenische Sprache noch für eine solche, die gar keine Verbindung mit irgend welcher Sprache auf der Welt besäße, was sogar der Eigenliebe einiger Armenier schmeichelte, die ihre Sprache als gleichsam der babylonischen Sprachverwirrung entschlüpft darstellten. Eine solche Ehre könnte allenfalls bloß den Basken zukommen, deren Sprache, trotz aller gelehrten Deutereien, bis auf den heutigen Tag gar keine Verwandtschaft nachzuweisen vermag. Die Generatio aequivoca vermögen wir weder für die Menschen noch deren Sprachen anzunehmen: diese wie jene dürfen sich ihrer im Dunkel der Zeiten sich verlierenden Abstammung rühmen, — nicht mehr. Die armenische Sprache hat eine sehr angesehene Stellung inmitten der indo-europäischen Familie als einziger bis auf uns lebender erhaltener Repräsentant eines Zweiges schon verschwundener Sprachen, zu welchen die phrygische<sup>1</sup> gehörte, eingenommen. Wenn man auch gegen das Zeugniß der einheimischen armenischen Legenden daran zweifeln durfte, worüber Herodot (II, 2) ausführlich berichtet. Wir führten die armenische Sprache als Beispiel dafür an, daß selbst sehr bekannte Verwandtschaftszüge im Laufe der Zeit sich der-

<sup>1</sup> Gösche, de ariana linguae gentisque Armeniacae indole.